

N. PÁL JÓZSEF

A kétszerkettő józansága

MONOSTORI IMRE: PRÓBAFŰRÁSOK

Nincsen információm arra nézvést, hogy Monostori Imre mikor csodálkozott rá először Németh László életművére, de – ha jól tudom – már a szakdolgozatát is e témakörből választotta. A most megjelent tanulmánygyűjtemény bemutatóján említette meg, hogy az elégedetlenség és a morális fölháborodás miatt lett ő a huszadik század historiájának a kutatója, mert amit az egyetemen megpróbáltak a fejébe verni, az köszönő viszonyban sem volt a saját emlékezetével és nyiladozó történelmi tapasztalatával. Hogy miért nem lett a levéltárakban bogarászó szaktörténész? Gyanítom, hogy az ő fölfogásával a mi századunkról írni eléggé macerás lett volna abban az időben. De hogy jó mestert választott magának, abban biztos vagyok. Tudni való ugyanis, hogy aki Németh László életművének a genezisére, leginkább lényeges összetevőire és hatástörekvéseire figyel, az bizony folyvást e század magyar történelmének a valóságán és megfullasztott esélyein medítál, hiába tartja e kivételes szellemet a köztudalom elsősorban szépírónak. Monostori Imre azzal, hogy Németh életútjának a vallatója lett, illetékesé vált a nemzet gondjainak az egészéről való szólásban. Olyan irodalomtörténész ő, aki valójában történész, avagy olyan történész, akinek a vonatkoztatási pontjai, az érvrendszere, az erkölcsi alapvetései a szolgálatos írók műveiből vétettek. Szellemi és eszmei irányzatok kutatójának, eszmetörténésznek is lehet nevezni az ilyen „tudományközi” historikust, de – tudván, hogy e tevékenység talpköve valójában egy bővebb elemzésre nemigen szoruló morális indíttatás – fölöslegesnek és terméketlennek vélem a kategorizálási igyekezetet. Szerzőnk teszi a dolgát írástudóként, könyvtárosként és folyóirat-szerkesztőként, s mára – Grezsa Ferenc korai távozta után – a honi literátori mezőny leginkább autentikus Németh László-ismerőjévé és -értőjévé lett.

Monostorinak már az előző két könyve is (*Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása*, 1989; *Minőség, magyarság, értelmiség*, 1995) a filológia és a lényeglátó képesség mesterdarabjai voltak. A szerzőt ezek alapján akár a tények mániákusának is nevezhetnénk, mindenesetre ritka erény az övé ebben a semmit megtanulni nem hajlandó (a tények őrzésére ott vannak a lexikonok, szokás idézni – félreértve persze – Szent-Györgyi Albertet), a relatívvá vált értékek leírhatatlanságáról révülten teoretizáló világban. Munkásságára a filológiai pedantéria a jellemző, mégsem száraz adathalmazokat olvashatunk, tanulmányainak gondolati íve egyértelmű, s mindig egy fontos kérdéskörrel mondja el a magáét. Azt nem lehet állítani, hogy a stílusbeli bravúrokat hajszolná, nyelve kiegyensúlyozottan értekező nyelv, soha nem tolja önmagát a tárgya elé, mondhatnám, valamiféle szabatos alázat az, ami az írásainak sajátja. Nem kenyerere az éppen divatos nevekkel való tetszelgés meg a fölfedező hivalkodás, értő módon támaszkodik a szaktársak munkáira – jöhettek azok bármilyen „irányból” –, még a szóban kapott segítséget is mindig jelzi. Láthatóan akkor van elemében, ha egy eszmetörténeti csomópont összekuszált elemeit szálazhatja szét, vagy ha különböző értékvonzódásokat és szándékokat szembesíthet a legapróbb tényekre is figyelve, nagyon nem szereti a „kihagyásosan érekeorientált” gondolkozásmódokat. Jobban esik neki, ha méltányolhat valamit, elemző-értékfelmutató szakember ő elsősorban, de nem retten meg a vitától, s akkor sem, ha a sanda – esetenként átlátszóan és célzatosan torzító – szándékokra kell figyelmeztetni. Joggal veszi föl néha a kesztyűt azért is, mivel szellemi életünk nem egészen dicsőségesre sikerült fordulója nyomán értékrendje, szinte egész eddigi munkássága is vitapozícióba szorított – Németh Lászlóéval együtt. Az újabban kineveződni látszó szakmai hierarchiához való – vállveregető elismerésekre is pályázó – dörgölődés helyett egy hajdan megpendült közösségi érdekű, ma egyre halkuló dallamot visz tovább makacsul immáron évtizedek óta, mint aki tudja: saját lelki üdvéért – ha tetszik, az arcáért – is csak így

maradhat felelős. Ez a módszer és ez a semmi külső érdekre nem tekintő morális tartás persze megint csak Németh Lászlótól való.

Természetes hát, hogy ennek a föltűnően szerény című tanulmánygyűjteménynek az írásai is a Németh László-i életmű igézetében születettek. A tizenhét közleményből – részben vagy egészében – tíz róla (is) beszél, s csupán öt olyan akad, amelyekben nem fordul elő az író-gondolkodó neve – de a mester szellemujja persze (például ha a szerző a külhoni magyarságról ejt szót) azokon is ott van. Az írások döntő többsége recenzióknak tetszik, ám – ahogy az „előhangban” maga is írja – különböznek ezek a hagyományos értelemben vett könyvbírálatoktól, a szemlézett munkák nagyjából inkább csak „ürügyül” szolgálnak egy-egy önálló gondolatkör kifejtésére. Egy interjú- vagy tanulmánygyűjtemény, avagy egy szakkönyv vagy szövegkiadás az együttgondolkodás alkalma is Monostori számára, mindig arra kíváncsi, tisztább vagy zavarosabb lett-e a jelenbe nyúló múltunkról való összkép a kiadvány elolvasásán, mint volt annak előtte. Az előhang még azt is ígéri, hogy az írások a harmincas és negyvenes esztendőkre magyar történelmének eddig még alaposan föl nem tárt vagy éppenséggel tudatosan betemetett „problematikus mezőit” próbálják a leginkább „megfúrni”, de ez csupán módjával igaz. A föltérképezett idő ugyanis valójában a századelőbe nyúlik vissza, és Szekfű Gyula, Babits Mihály világától a minapi gondok és a tudatot sorvasztó manipulációk erdejében még ösvényt vágni képes Fodor Andrásnak az erkölcsi integritásra és a jellemformáló szülőföld emlékének a megőrzésére szólító könyveinek (*A Kollégium; Szülöttem föld*) idejéig terjed. Ez a két rövid – önmagában alkalminak is tekinthető – meditáció a kötet végén azzal válik egy szellemi és egy magatartászmény demonstrációjává, hogy Monostori a nemrég elhunyt, minden jóra való szándékot és értéket még egységében őrző s a lyukassá vált emlékezetünkkel perlekedő monumentális naplóját napról napra író, pótolhatatlan „krónikás” emlékének ajánlotta a könyvet.

A szerző szemlélete példamutatón tágas, noha megvannak a maga letagadhatatlan értékpreferenciái. Agárdi Péter Mónus Illésről szóló könyvéről írt elemzésében meg is mondja, hogy ő inkább a népi mozgalomhoz és annak tradíciójához vonzódik, de ezt soha nem teszi vaskalapos módon. Emberi és kutatói hajlamai, no meg történelmi tapasztalatai okán ma sem tartja idejétmúltnak a Németh László–Bibó István-féle – egy kissé pontatlanul „harmadikutasnak” nevezett – hagyományt (ezt meg a népi–urbánus vita két kötetéről szóló dolgozatában fejti ki nyíltan, támaszkodván a populista fölfogással aligha vádolható Szelényi Iván akkori elemzésére is), tanulmányaiban ennek hatalmi érdekek vezérelte folytonos – a régi és az „új” világra egyként jellemző – félremagyarázásai ellen is hadakozik. Nem akar ő összemixelni egymáshoz nem tartozó dolgokat, hanem a különböző szellemi és mozgalmi irányzatok egymáshoz való történelmi viszonyát s a félreértések okát vallatja a megértés szándékával és a tolerancia jegyében. Következtetéseivel és a munkáiból kicsendülő világképpel lehet persze vitázni, de gondolatvezetéseivel bajosan, ugyanis minden fölszínre hozható dokumentumot számba vesz, munkáinak *szakmai alapvetése* lényegében támadhatatlan. Van egy szervesen összefüggő képe a század magyar irodalmáról és történelméről, amit közvetíteni is tud, de soha nem téved olyan területre, ahol talán kevésbé lenne illetékes. Fölfogásában az irodalom a század tanúja, a nemzet emlékezetének foglalata, jelenvalóságában is elsősorban történelemmel viselő, ezért aztán a legtrikább esetben bonyolódik elvont esztétikai fejtegetésekbe. (Ebben a kötetben egyetlen szépirodalomról szóló recenzióját olvashatjuk, s jellemző lehet, hogy – számomra legalábbis – ez a Duba Gyula regényét némiképp tán túl is értékelő írás tűnik a leginkább haloványának, igaz, ez készült a legrégebben, még 1979-ben.) Ez a könyv valójában egy olyan, hivalkodásoktól, öncélú bravúrok hajszolásától mentes, fegyelmezett alázattal megalkotott oda-vissza forgatható tükör, amelyben a század magyar történelmének egy része és a jelenkor valósága szemlélheti egymást, torzítások nélkül.

Filológiai munkát, szövegközlést olvashatunk a kötet legelején. Babits Mihály és Szekfű Gyula levelezésének fönmaradt részével ismerkedhetünk meg pontos és informatív jegyzetekkel kiegészítve (az ötödik levél dátumában 1928 helyett 1929-et „szedtek”), számomra mégis némi hiányérzetet keltve, amiről persze nem Monostori Imre tehet. Megkapó annak tudatosítása, hogy a századelő nagy nemzedékének a magyar szabadelvű hagyományokból jött két világszínvonalú – de a közfelfogás szerint nem egy „táborba” tartozó – óriása nemcsak becsülte egymást, de a szándékok szerint „ugyanazon vonalban is haladt”, csakhogy ennek verbális demonstrációjánál többet nem kapunk. Tény, hogy csak ennyi levél maradt meg, de talán megérdemelné egy hosszabb elemzést (Monostori

megírhatná!), hogy milyen viszonyban is lehetett egymással a Szekfű-féle, a rendszer adta kereteket mindvégig (a német megszállásig) toleráló reformkonzervatívizmus és a századelő szellemi-irodalmi modernizációjával „klasszicizálódva” is rokonságot tartó, Illyés Gyula szociográfiáját a morális szégyen rádöbbenésével olvasó Nyugat-vezér világképe. Vajon csak a levelek fordulataiból is kicsengő – ma már főleges modorosságnak is tetszhető – hasonló neveltetésbeli, kulturális és történelmi örökség (netán az udvariasság pedantériája?) tartotta fenn ezt a barátságot, avagy ennél több is, ami arra utalna, hogy a magyar szellemi élet e századi vonulatai közel sem estek-esnek törvényszerűen annyira távol egymástól, mint azt az érdekek szerint szelektálni szerető idő a fejünkbe verte? Azért kukacoskodom ennyire, mert ez a két ember például (egyetlen kivétellel) soha nem írt egymás – a kor talán két legnívósabb orgánusáról van szó – lapjába, de ennek magyarázataként Monostori fölvetését („nem akarják összecsiszogatni a magánéleti szférát és a publikációs nyilvánosság tereumait”) egy kissé vékonynak érzem. *Csak ez* lehetett az ok, és nem több ennél? Egy alapos kapcsolattörténeti tanulmány tárhatná ezt fel, olyanféle, mint amit a szerző Illyés Gyula és Németh László viszonyáról készített.

Ez utóbbi dolgozat átvezet a Monostori által legjobban ismert területre, s a két eltérő alkutú író időben a hullámmozgás módjára változó viszonyának az elemzésével a népi mozgalom valóságát is képes érzékeltetni. Mert nem volt ez a mozgalom soha egy szabott – mindenkire kötelező – ideológiát képviselő párt. (Marxisták korábban ezt szerették számon kérni rajta – többek között az a Huszár Tibor is, akinek az interjúgyűjteménye akkor [1983-ban!] valóban szenzációszámba ment. Erről a könyvről szólván én sokkal jobban megnyomtam volna a tollat – mondom nagy bátran ma, 1998-ban, amikor már a neves akadémikus egykori határozottsága is fölöttébb megingott.) A népi mozgalom valójában – ahogy Féja Géza írta – egy „szabadcsapat” volt; ami ezt a laza szellemi és mozgalmi alakulatot összefűzte, az a parasztságra, a társadalmi struktúrára és a nemzeti függetlenségre vonatkozó *alapkérdések* azonos célzattal való fölvetése, és egy hangsúlyozottan morális társadalmi és történelemszemlélet, amely a személyes megközelítés és látásmód szabadságát éppen hogy – ha tetszik, demokratikus módon – megengedte. A mozgalom „tagja” lehetett bármely párt képviselője, aki az emlegetett alapkérdéseket azonosan látta, mint ahogy a népiség embere is politizálhatott akár a kisgazdáknál – Szabó Pál ott indult képviselőjelöltként –, akár a Nemzeti Radikális Pártban vagy másutt, ahol erre módja volt. (Mindezt legpontosabban véleményem szerint M. Kiss Sándor írta meg *A szárszói beszéd és a népi mozgalom néhány összefüggése* című, 1987-ben New Yorkban megjelent füzetében.) Ebben a virtuális keretben aztán – hogy én is a szerző által vizsgált, tán két legnagyobb alakot említsem – tökéletesen elfért Németh Lászlónak az Istenre sem (vagy *csak arra*, illetve a benne élő szókratészi hangra!) tekintő, morálisan is könyörtelen, predestinációs eredetű üdvösségkeresése éppúgy, mint Illyés Gyula folytonos kapcsolatteremtő, eltérő értékvilágokat is összekötni képes, a parasztság, majd a nemzet létérdekeire figyelő „megmaradásos” racionalizmusa. Ezt a fegyvertársi kapcsolatot a történelem embert típrőan brutális bakugrásaira – a különböző habitus és az eltérően megélt léthelyzetek miatt – *szükségképpen* eltérően reagáló viszonykényszer fakította meg többször is néhány esztendőre, de jellemző, hogy – elsősorban a többet fojtogatott Németh László – alig várták mindketten a „kibékülés” alkalmát, hiszen a népi gondolat *lényegében* egyek voltak.

A könyörtelen valóságlátáson és az etikai elkötelezettségen nyugvó szellemi nemzetrepresentáló szerep voltaképpen a leginkább lényeges magyarázata annak is, hogy miért próbálta – rendszerint hatalmi-legitimizációs célzattal – „befűzni” ezt a mozgalmat vagy jelentékeny képviselőit a mindenkori hatalom, Gömbös Gyulától Kádár Jánosig, természetesen „kiherélve” vagy – kevésbé durván szólva – „megszelídítve”. (Amióta a nemzet tudatát Aczélék sikerrel széjjelverték, a népi gondolat megmaradt tradíciója már nem lehet a közösségi ethosz reprezentálója, így „befűzni” sem szükséges, elég állandó denunciaciókkal az emléket is lehetetlenné tenni, nehogy valamikor még lábra kapjon.) Monostori Imre most először teljes egészében közzéteszi azt az 1935-ben készült Illyés-interjút, amely napnál világosabban bizonyítja a népi írók valós szándékát a Gömbös-találkozón, meg a hozzá fűzött tanulmány azt is, hogy a két fél miért is nem ment egymással semmire. Nemcsak azért fontos ezt szóba hozni, mert e – jószerivel veszekedéssé fajult – beszélgetés az „univerzalisták”-nak (Kende Péter használja ezt a kifejezést) máig egyik legfontosabb bizonyítéka a népiség antidemokratikus hajlandóságára, hanem azért is, mert a népi-urbánus vita ezen mérgesedett el – noha már addig is

éppen eléggé „mérges” volt. Most azt is megtudhatjuk a szerzőtől, hogy bizony a kor valóságát nem csak az ideológia magasából szemlélő szociáldemokrata Mónus Illés is többször találkozott a miniszterelnökkel (következésképpen sokkal toleránsabb volt Illyésék „akciójával” – ami egyébként leginkább Zilahy Lajosé volt! –, mint a polgári szárny harcias publicistái), meg azt is, hogy ennek a magyar progresszió lehetőségeit újra és újra befullasztó ellentétnek mi volt a valóságos indítéka. Monostori Imre – a Németh László-i küldetéstudat eredendően a protestantizmusban gyökerező morális központját fölfejtő tanulmánya („*S egyszer csak: bennem lakott az Úr*”) mellett – e rossz emlékű (és valóságú!) polémia elemzésében adja a legtöbbet. Nem gyárt mutatós teóriákat, mint a korról rendszerint elegendő tényismeret híján is véleményt mondó filozófusok, nem bizonygatja a népiség hatalommal való összefonódottságát, mint Széchenyi Ágnes immáron több esztendeje, csupán fölrajzolja a kor valóságos erővonalainak az időben való alakulását, aminek nyomán aztán minden érhetővé válik.

A Horthy-rendszer eredendően antiliberális indíttatása, Trianon nemzeti sokkja már magában hordozhatta a gyúanyagot, de az ellentét manifesztálódásának az oka az volt, hogy a népi mozgalom *egyáltalán megszületett*. (Más gondolatmenetben ugyan, de érdekes módon Radnóti Sándor is ezt bizonyította a „populizmusról” adott interjújában, amikor arról beszélt, hogy urbánus mozgalom nem, csak urbánus *válaszok* voltak.) Tudott, hogy a gazdasági világválság éppen azt a milliós társadalmi réteget sújtotta a leginkább, amelyeknek *semmiféle szervezeti képviselése* nem volt a rendszerben – Gaál Gaszton kisgazdapártját neveléséges lenne annak nevezni –, így az ekkor kialakuló népi mozgalom ezt a hiátust volt hivatva betölteni. Benne egy korábbi *irodalomesztétikai* (a kisebbik Ignótus félre is értette ezt Erdélyi József kapcsán, már 1928-ban) és *szereptudati formaváltás* (I. Illyés *Nehéz föld* című kötetét vagy Kodolányi egyke-novelláit) találkozott egy nagyon is valós *társadalmi igénnyel*, így aztán megjelent a palettán egy olyan karakteres (csak reprezentatív alakjaiban írói!) mozgalom, amely – leginkább elodázhatatlannak a paraszti életforma reformját és a demokratikus (!) esélyegyenlőség megteremtését látván – az egész társadalom átalakítását és a nemzeti fenyegetettség megszüntetését célozta meg, s amelyben a polgári liberális, radikális s a szociáldemokrata elképzelés egy csapásra veszélyes *politikai konkurenciát* látott. Eme nyelvében, értékválasztási preferenciájában, etikájában is tetten érhető szembenállást aztán a hitlerizmus nyílt megjelenése érhetően radikalizálta, az urbánus „szárny” immáron úgy érezte, hogy *elsősorban ő* lett megtámadva, s kevésbé volt képes fölfogni, hogy Illyésék nem ellenük szervezkedtek, hanem valakiknek (millióknak) a jussáért emeltek szót. A demokratikus értékeket *csak a maguk módján* tartották megvédhetőnek (mint ahogy a népiek is a „maguk módján” akartak reformokat), két elképzelés, két jövőkép ütközött össze, amelynek a mélyén bizony *batalmi, legitimációs* kérdések lappangtak: az volt a tét, milyen is lesz a jövő Magyarországa, s kinek milyen hely jut abban. Monostori Imre ezt több írásában is világosan elmondja, s azt sem rejti véka alá, hogy a szembenállás gyökere valójában *ma sem más*, mint volt abban az időben, amikor a vitázó felek még nem tudhattak a haláltáborok majdani borzalmairól. Ezt a kétszerkettőt kellene előbb a szellem és a tudomány embereinek megérteniük indulatok nélkül, s *ezután* vitázhatnánk arról, ki mikor és miben vétett a morális törvények vagy csupán a vitakultúra ellen (volt példa erre bőven itt is, ott is). Akkor talán az is kiviláglana, hogy a népi oldal egésze nem volt eredendően és genetikusan antidemokratikus, legföljebb annyiban, hogy – közösségi indíttatású lévén – a személyes *érdekek* érvényesítésének lehetőségét mindenek fölé helyező korlátlan szabadosságra való törekvést nem volt hajlandó elfogadni – ami még messze nem antidemokratikus álláspont. Az emberi méltóság jogos önvédelme természetesen tolerálandó minden időben, de alighanem igaza van a szerzőnek, amikor azt mondja, hogy emberszabású szellemi körülmények és *valós demokrácia* közepette ez a megosztottság *természetes*, a nemzeti kultúrát gazdagabbá tevő állapot lenne csupán, anélkül, hogy – hivatkozván az irracionális félelmekre – kigyót-békát kellene kiabálni egymásra. Ennek híjával csak a hátsó gondolatok terhelte bizalmatlanság állapota tartósodik, amelynek föloldását ma sokan úgy tudnák a leginkább elképzelni, hogy átírnák hatalmi szóval a jelent és a történelmet, amelyből aztán az következne, hogy ha a vita oka a népiség *megjelenése* volt egykoron, akkor az *eltüntetése* fogja megszünteti az áldatlan állapotokat s a – csak egyféleképpen elképzelni tudott – demokrácia állandó „veszélyeztetettségét”. Ez a megoldási lehetőség nagyon népszerű lett a modernizáció érdekérvényesítési lehetőségeibe

belebódult „elit” nagy részében 1989 után, s ehhez föl is használtak bármely – csak nagy ritkán jogos – érvet itthon s a világban egyaránt.

Jól mondja azt is Monostori, hogy ennek a problémahalmaznak a zsidókérdéshez csak átvitt értelemben van köze, a hatalmi célzatú manipulációhoz azonban annál inkább. A frontvonalak már a harmincas években sem éppen a származás mentén hasadtak széjjel, ami pedig az utóbbi évtizedben történik, nem más, mint az emlegetett kölcsönös bizalmatlanságra építő kétoldalú hisztériakeltés és politikai haszonlesés. A szerző erről a „kérdésről” is szinte bibói higgadsággal és lényeglátással képes szólni, hajszálpontosan választja ketté a sebeket tisztító nivós szaktudományt (Gonda László remek történeti munkájáról van szó) azoktól a szerkesztményektől, amelyekről legföljebb annyi mondható el: összeállítójuk sem volt különb a Deákné vásznánál. Egyetlen indulatos szava sincs, de azt kendőzetlenül elmondja, hogy nem tartja jó ötletnek, ha valaki a félelmekre és a szenvedések emlékére rájátszva gyűlölettől izzó könyveket dob a piacra, szakmailag is dilettáns módon – magyarázkodjon bár később a Népszabadságban, saját rémképeire hivatkozva. Én ugyan jobban kiemeltem volna, hogy a Századvég című folyóiratban megjelent írások egyikének-másikának bizony hangsúlyozottan politikai-hatalmi célzata volt a rendszerforduló idején, de tény, hogy Monostori e tárgykörbe tartozó írásait – a lehetséges viták ellenére – tananyagként kellene fölírni azok számára, akik mindenre csípőből tüzelnek akkor is, ha az a „valami” nem mozog.

A részleges vitapontok persze fölelmegethetőek lennének. Mónus Illést például nemcsak munkásságának színvonala, hanem szellemi nyitottsága és felelősségtudata okán is megilleti a kivételes történelmi megbecsülés, de én bizony Agárdi Péter alapos tanulmányfűzérét olvasván is kételkedem abban, hogy „a magyarországi szociáldemokrata elit valóban átfogó, csaknem minden lényeges kérdést figyelembe vevő jövőprogrammal rendelkezett” volna, amint azt Monostori Imre állítja a könyv 159. oldalán. Ezt a véleményt ugyan a szerző maga is árnyalja, amikor egyetértve idézi Agárdit a szociáldemokrácia „túl steril és direkt” jövőképéről, de az tévedés, hogy a szociáldemokraták ne tudtak volna Szárszóról (meg is hívták őket, de nem mentek el!), arról pedig végképp nem vagyok meggyőződve, hogy jót teszünk-e Mónus Illés emlékének és nagyságának azzal, ha bármiben is Németh Lászlóhoz próbáljuk hasonlítani. Elmondható lenne még, hogy a szövegben leltem három filológiai hibát (meglehet, ez *negatív* magyar rekord!), s az is, hogy a könyv utolsó fejezetének írásai nem érnek föl a megelőzőekhez, noha nagyon fontosak – a Fábry Zoltán reveláció erejű naplójáról szóló talán a leginkább –, s különösen a remekül megválasztott cikluscímmel („*És a világ hallgat*”) teljessé teszik a kötetet *minden értelemben*.

Mert a világ ma valóban hallgat, s hallgat bizony a mi foszladozott lelkiismeretünk is, miközben uraink folyvást a politikai sikerekről turbékolnak – például a szomszédos országok magyarsága kapcsán. Aligha véletlenül lett a könyv mottója Németh László sokat idézett mondata a hajótörötti létről, amely a reménytelenséget és a bizalmat egyszerre sugallja. Ekként vigasz is ez a gyűjtemény, bizonyosság, hogy létezik még a „dolgot csak őt magát” néző, mégis elkötelezett gondolkodás, aminek e századi forrásvidéke megint csak a Németh László-i örökség, Ady Endréék nyomán persze. Arról nincs tudomásom, hogy Monostori Imre miként is áll a maga Istenével, de abban biztos vagyok, hogy ama „metafizika nélküli vallásos felszólítás” mint erkölcsi parancs, amely egy különös neme a hűségnek és az erkölcsös életre való törekvésnek, s nem az „elhivésen”, de a morális és a történeti tapasztalaton nyugszik, őt is megérintette. Ráadásul mintha a szerzőt már nem tartaná fogva a veszélyeztetettségi szituációból fakadó féltésnek az a tudatszűkítő módozata, ami Németh Lászlón is úrrá lett a *Kisebbségben* írása idején. Monostori a hazai progressziós irányzatok egymásrautaltságát hajtogatja szorgalmasan, s írásainak java részére az a – bibói értelemben vett – *félelem nélküli* állapot a jellemző, amely az általa is elképzelt demokratikus viszonyoknak lenne a szükségszerű velejárója. Ennyire higgadtan, a tudatot és a pszichét egyként befolyásoló szellemi görcsösség nélkül elemezni és írni ugyanis csak az tud, aki fölényes mestere a szakmájának, s aki – a hatalmi és egzisztenciális szempontokat is félretolva – komolyan veszi, amiért hadakozik. Hiszi, hogy a tolerancia mindennél fontosabb, s hogy itt csakugyan demokrácia van (vagy legalábbis lehet majd egyszer). (*Széphalom, 1997*)